

YAZ: RESESYON KIŞ: DEPRESYON... (44)¹

Mustafa Sönmez²

Özet

Türkiye ekonomisi için “normal büyüme”, yüzde 5-6 sayılıyor. Üçüncü çeyreğin yüzde 1,6’lık performansı, “resmen resesyona girildiğinin” ifadesi artık. Resesyona, yani “durgunluk” hâli, Ekim sonrası, yani 4. çeyrek ile ilgili göstergelerle yan yana getirildiğinde, bunun sadece resesyona değil, bir küçülmeye gidiş, yani “depresyona” geçiş olduğu da söylenmelidir. Hatta yüksek seyreden enflasyon ile birlikte buna “slumpflasyon” da deniliyor ve bu baş edilmesi zor bir kriz olarak görülüyor.

Resesyona sektörel analizi, ilerisi için neden iyimser olunmadığını da ortaya koyuyor. Üretici sektörlerden tarım ve sanayide büyüme çok cılız kalırken inşaatı sert bir küçülme gözlenmiş, yüzde 1,6’lık büyüme, hizmetler ve daha çok da devlet hizmet üretiminden gelmiştir.

Yılın 3. çeyreğinde sanayinin omurgası olan imalat sanayisinde büyümenin yüzde 0,6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Son 15 yılın “yükselen sektörü” inşaatın 3. çeyrekte yüzde 5,3 küçüldüğü, böylece depresyona giren ilk sektör olduğu söylenebilir.

Üretici sektörler olan tarım, sanayi ve inşaat hızla durgunluk, küçülme sürecine girerken, ayakta gibi duran tek sektör hizmetler, daha çok da 31 Mart seçim kaygısıyla canlı tutulan devlet harcamaları oldu. Ancak bütçe gelirlerinin azalması nedeniyle, devletin büyümeye katkı sağlamasının şartları gittikçe zorlaşıyor.

Üçüncü çeyrek itibarıyla, kişi başına yıllık GSYİH de geçen yıla göre 284 dolar azaldı ve 10 bin 272 dolar düzeyine indi. Ancak, Türkiye nüfusuna, sayıları 4 milyonu aşan Suriye ağırlıklı göçmenleri de katarsak, kişi başına gelirin şimdiden 9 bin 700 dolar dolayına indiğini belirtmek gerekiyor. Yıl bittiğinde, 4. çeyrekte yaşanması muhtemel küçülme ile birlikte, bu rakam 9 bin doların altına da inmiş olacaktır.

Ekonominin son çeyrekte yaklaşık yüzde 3 daralması, yıllık büyümenin de böylece yüzde 2,5 dolayında gerçekleşmesi sürpriz olmayacak.

Durgunluk, ardından da küçülme eğilimleri, dış kaynak çekilişiyle bire bir ilgilidir. 2018’de 5 milyar dolar sermaye çıkışı yaşanmış ve açık için rezervlere, kaynağı belirsiz kaynaklara başvurulmak zorunda kalınmıştır.

Yeniden büyüme, anlamlı yabancı sermaye girişine bağlı. Yabancıların yeniden giriş yapması ise, hem içerideki göstergelerin, başta da enflasyonun iyileşmesine ve risk üreten Türkiye’nin risk priminin 400’lerden en az 200’lere kadar gerilemesine bağlı. Bunun sağlanması için muhtemelen 31 Mart seçimleri sonrasında IMF kaynaklarına başvurulması ve karşılığında IMF’nin dayatacağı acı reçetenin topluma uygulanması kaçınılmaz gibi görünüyor.

Büyüme, işgücünün aleyhine geliyor. Üretilen gelirden işgücünün aldığı pay yüzde 31 dolayında. Oysa işgücünün payı, yılın ilk çeyreğinde yüzde 38 dolayındaydı.

Yaklaşık 10 milyon ücretli doğrudan ilgilendiren asgari ücret görüşmelerinden, yüzde 20’lerin üstünde bir enflasyon yaşanırken nasıl bir karar çıkacağı da önemli.

TÜİK 2017 Kasım ayı için asgari ücreti 1.894 TL olarak hesaplamıştı. Son bir yıllık enflasyon yüzde 25 civarı kabul edilince 2019 için TÜİK’in asgari ücret önerisinin net 2.310 TL civarında olması gerekir. 2.300 TL üzerine 2019 yılı büyüme ve enflasyon beklentileri eklenmelidir. Bu durumda TÜİK hesabına göre asgari ücret sendikaların söylediği gibi en az 2.800 TL olmalıdır.

¹ Dergimiz için özetlenen Sanayinin Sorunları ve Analizleri 44’ün tam metnine www.mmo.org.tr/yayinlar adresinden ulaşabilirsiniz.

² İktisatçı-Yazar, Makina Mühendisleri Odası Danışmanı

GİRİŞ

Türkiye ekonomisinin yılın ikinci yarısında hızla bir türbülansa girdiği, sert bir biçimde yükselen döviz fiyatlarının ve onun da etkisiyle artan enflasyonun ekonomiyi dibe çektiği biliniyordu. Her ne kadar Cumhurbaşkanı, "Kriz falan yok" dese de bu durum göstergelerden izlenebiliyordu. Kuşkusuz, olan bitenin toplu ifadesi "büyüme" isimli makro verinin ne gösterdiğinde saklıydı ve o, 10 Aralık Pazartesi kısa adı TÜİK olan Türkiye İstatistik Kurumu tarafından açıklandı.

TÜİK'e göre, Temmuz-Eylül dönemi içeren 3. çeyrekte Türkiye ekonomisi ancak yüzde 1,6 büyüyebildi. İlk çeyrekteki büyümenin yüzde 7,2, ikinci çeyrektekinin yüzde 5,3 olduğu anımsandığında, yüzde 1,6'lık 3. çeyrek verisi, hızlı bir iniş olduğunu ortaya koyuyor ve alışılmış büyüme temposunun çok altına düşen bu hâl, "resesyon" tanımına uyuyor.

Türkiye ekonomisi için "normal büyüme", yüzde 5-6 sayılıyor. Üçüncü çeyreğin yüzde 1,6'lık performansı, "resmen resesyona girildiğinin" ifadesi artık. Dış medya, örneğin 11 Aralık tarihli Financial Times da bu ifadeyi kullandı. Haberde, "Türkiye'de para birimindeki kriz yüksek enflasyon oranını tetikledikten ve tüketici talebini azalttıktan sonra, 3. çeyrekte ekonomik büyüme yavaşladı. Böylece ülkenin resesyona girme ihtimalini artırdı," deniliyor.

Resesyon, "durgunluk" hâli, Ekim sonrası, yani 4. çeyrek ile ilgili göstergelerle bu fotoğraf yan yana getirildiğinde, bunun sadece resesyon değil, bir küçülmeye gidış, "depresyona" geçiş olduğu da söylenmelidir. Hatta yüksek seyreden enflasyon ile birlikte buna "slumpflasyon" da de-

niyor ve bu baş edilmesi zor bir kriz olarak görünüyor.

SEKTÖREL ANALİZ

Resesyonun sektörel analizi, ilerisi için neden iyimser olunamadığını da ortaya koyuyor. Üretici sektörlerden tarım ve sanayide büyüme çok cılız kalırken inşaatı sert bir küçülme gözlenmiş ve yüzde 1,6'lık büyüme, hizmetler, daha çok da devlet hizmet üretiminden gelmiştir.

2017 yılının 3. çeyreğinde, kredi pompalaması ile zorlanan iç talep çekişli büyüme, sanayide yüzde 15,4'lük artış getirmişti. İzleyen çeyreklerde sanayinin büyüme hızı düzenli olarak gerilemiş, 2018 2. çeyreğinde yüzde 4,2'ye düştükten sonra 3. çeyrekte yüzde 0,3'ü buldu.

Yılın 3. çeyreğinde sanayinin omurgası olan imalat sanayisinde büyümenin yüzde 0,6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. İmalat sanayisinin alt dallarından ihracata dönük olanlar, döviz kurunda yükselişin özendirilmesiyle biraz olsun ayakta kalırken, inşaata girdi veren sektörlerin ve ağırlıklı iç talebe dönük sektörlerin hızlı bir iniş içinde olduğu gözlemlenmiştir.

Son 15 yılın "yükselen sektörü" inşaat, 2017'nin 3. çeyreğinde yüzde 19'a yakın büyümüşü. İzleyen çeyreklerde ise, rejimin aldığı çeşitli önlemlere, kredi kolaylıklarına rağmen hızla ivme kaybetti ve 2018'in 2. çeyreğinde büyüme hızı yüzde 1'e düştü. İnşaatın 3. çeyrekte yüzde 5,3 küçüldüğü, böylece depresyona giren ilk sektör olduğu söylenebilir.

İnşaatın depresyona girişinde biriken konut stokları kadar yeni yatırımlara girilmemesinin etkili olduğu söylenebilir.

Döviz kurlarındaki hızlanmanın getirdiği, bir "yatırım aracı" olarak konutu gözden düşürünce, yatırım amaçlı konut satışları hızla düştü. Yanı sıra, dövizin hızlı tırmanışı ile birlikte artan konut kredisi faizleri, satışlarda üçte birlik payı olan ipotekli (kredili) satışları da hızla gerilettiler. Bunlar, konut stoklarının erimesini yavaşlatırken yeni yatırım ve üretim de geriledi. Konutu tamamlayan kentsel altyapı ve "mega proje" denilen yatırımlardaki yavaşlama da inşaatın depresyona girişini hazırladı.

Üretici sektörler olan tarım, sanayi ve inşaat hızla durgunluk-küçülme sürecine girerken, ayakta gibi duran tek sektör hizmetler oldu. Ekonominin en şişkin sektörü olan hizmetler, yüzde 4,5'lik büyüme temposu ile üretken sektörlerdeki sıfır büyüme/küçülme olgusunu telafi etmiş; toplam millî gelirin daralmasını önlemiş görünmektedir. Bu büyümenin kaynağı ise yaklaşan 31 Mart yerel seçim ekonomisidir.

Hizmetlerin GSYH'de kapladığı büyüklüğün yüzde 50'si kamu yönetiminden oluşur ve GSYH'ye katkısı, bütçeden yapılan cari harcamalarla ölçülür. Temmuz-Eylül 2018'de hizmetler sektörünün altkollarındaki büyüme hızlarına bakıldığında yüzde 10,2 ile en hızlı büyüyen kesimin kamu yönetimi olduğu görülmektedir.

Harcamalara göre millî gelire bakıldığında, iç talebi canlı tutan tek kalemin, cari devlet harcamalarındaki yüzde 7,5'lik büyüme olduğu görülmektedir. Seçim ortamında hükümetin "can havliyle" cari kamu harcamalarını pompalaması, negatif büyümeyi önlemiştir.

DEVLET HARCAMALARIYLA ZORLAMA

Üçüncü çeyrek büyüme verilerine "harcamalar" kalemi üstünden bakmaya devam edildiğinde, özel tüketimin 3. çeyrekte sadece yüzde 1 büyüdüğü görülmektedir. Özellikle dayanıklı mallar tüketimindeki yüzde 24'lük sert küçülme, ürkütücü görünüyor. Özel tüketim yerinde sayarken, kamu harcamalarının yüzde 7,5 büyüyerek temposunu koruduğu göze çarpanlar arasında. Hatta yılın ilk iki çeyreğinde de rakamlar, sırasıyla yüzde 3,5 ve yüzde 7,8 gibi oldukça büyük gerçekleşiyor.

Devlet harcamalarının katkısıyla büyümenin resesyon ile sınırlı kalması ve depresyonun ertelendiği gerçeği var. Ocak-Kasım arasında, Hazine'nin nakit gelirlerindeki artış yüzde 24,4 olarak gerçekleşti. Bu, 2008'den bu yana en büyük artış oranı sayılabilir. Buna bağlı olarak harcamalardaki artış yüzde 22,6. Bu da öncekilerden oldukça büyük bir artış. Büyümeye en çok katkı da buradan geldi.

"Peki, gelirler nereden geldi?" diye soran Maliyeci Hakan Özyıldız'a göre, önemli kısmı TCMB ve kamu bankalarından geldi. Diğer bir bölümü de bedelli askerlik ve vergi aflarından gelenler. Bu yıl, bir defalık gelirlerdeki artış dikkat çekici.

Vergi yapılandırması için yaklaşık 6 milyon mükellefin başvurduğu ve 70 milyar TL'nin yeniden yapılandırılmasına karşılık tahsilatın 13,3 milyar TL, diğer ifadeyle yüzde 19'da kaldığı bildirilmektedir. Bunun yanı sıra, SGK primlerinin yeniden yapılandırılması için 1,3 milyon mükellef başvurmuş, 43,4 milyar TL yapılandırılmıştır. Burada 3,2 milyar TL tahsil edilebilmiş, tahsilat oranı sadece yüzde 7,3 ile sınırlı kalmıştır.

Özyıldız'a göre, neredeyse hiç kimse devlete olan borcunu ödemiyor ve/veya ödeyemiyor. Kamu gelirlerindeki düzenli tahsilat sorunu her geçen gün biraz daha derinleşiyor. Dolayısıyla devletin büyümeye katkı sağlamasının şartları gittikçe zorlaşıyor. Tabii, daha fazla borçlanmaya yönelmezse. Özetlemek gerekirse: Devlet bir defalık gelirlerle büyümeye katkı sağlamış görünüyor.

Hizmetlerde sürpriz biçimde yüzde 4,5'i bulan büyüme örneğinin sıfır ol- saydı, üçüncü çeyrekteki toplam büyüme yüzde 0,6'dan ibaret olacaktı.

Ancak kamu harcamalarının bu temposunu gelecekte sürdürme şansı yok. Bütçe disiplini iddiası, bir defalık gelir barutunun tükenmesi, buna pek izin vermeyecek gibi duruyor.

YATIRIMLARDA GERİLEME

Harcamalar yönünden, yatırımlarda artış değil, yüzde 3,6 gerileme izleniyor. Dolayısıyla yatırımların bıçak gibi kesilmesinin önümüzdeki çeyrekte depresyona geçildiğinin bir başka habercisi olduğu söylenebilir.

Yatırımlar, Kredi Garanti Fonu (KGF) üstünden kredi pompalamasının yaşandığı 2017'de belli bir düzeyde canlı seyretmişti. İlk çeyrekte yüzde 12,6 olan yatırımlardaki artış, sonraki iki çeyrekte de canlılığını korur görünmüş ancak, 2018'in 2. çeyreğinde yüzde 4,2 artışta kalmıştı. Resesyonun yaşandığı 3. çeyrekte ise yüzde 3,8'lik gerileme gösteren yatırımlar cephesinde, depresyona girildiğini söylemek daha doğru.

DOLARLA KÜÇÜLME

Gayri Safi Yurtiçi Hasıla'ya (GSYİH) ABD doları bazında bakıldığında, 3. çeyrekte millî gelirin 187 milyar do-

lara düştüğü görülüyor. 2017'nin 3. çeyreğinde ise bu, 235 milyar dolar- dı. Ancak o zaman dolar kuru 3,54 TL idi. 2018'in 3. çeyreğinin dolar kuru- nun ise 5,42 TL olarak hesaplandığı anlaşılmaktadır. Böyle olunca, 2017 3. çeyreğine göre 2018 3. çeyreğinde 48 milyar dolar azalış görünmektedir. Yıllık olarak alındığında ise GSYH'nin 833 milyar dolara gerilediği anlaşılıyor.

Bunun devamı olarak, 3. çeyrek itibarıyla, kişi başına yıllık GSYİH de geçen yıla göre 284 dolar azaldı ve 10 bin 272 dolar düzeyine indi. Ancak, Türkiye nüfusuna, sayıları 4 milyonu aşan Suriye ağırlıklı göçmenleri de katarsak, kişi başına gelirin şimdiden 9 bin 700 dolar dolayına indiğini belirtmek gerekiyor. Yıl bittiğinde, 4. çeyrekte yaşanması muhtemel küçülme ile birlikte, bu miktar 9 bin doların altına da inmiş olabilecektir.

SON ÇEYREK TAHMİNİ

Ekonominin resesyona girdiği, resmi GSYİH verileri ile ortaya konulurken, tamamlamak üzere olduğumuz yılın son çeyreğinin nasıl bir performans ortaya koyduğu ise çok sır değil. Türkiye, 4. çeyrekte, yani Ekim-Aralık döneminde yüzde 20'lerde seyreden bir yüksek enflasyonun eşliğinde küçülme süreci yaşıyor.

Türkiye ekonomisinin 2018'in iki çeyrek toplamında yüzde 6,2 olan büyüme hızı, üç çeyrek toplamında yüzde 4,5'e geriledi. Üçüncü çeyrek sonu itibarıyla son bir yıldaki büyüme hızı da yüzde 5,2 olarak ölçüldü.

GSYH'de en belirleyici konumda olan sanayi üretim endeksinin 3. çeyrekte yalnızca yüzde 0,5 artış kaydetmesi, GSYH büyümesinin de bu dolaylarda kalabileceği tahminine yol açmıştı.

Nitekim sanayi hasılasında büyüme 3. çeyrekte yüzde 0,3 olarak gerçekleşti. Sanayi üretimi çok doğaldır ki GSYH kapsamındaki sanayi sektörünün temel belirleyicisi. Dördüncü çeyreğe ilişkin gelen sanayi ile ilgili öncü göstergeler, sanayi üretiminde düşüşün sürdüğünü, bunun büyüme performansına olduğu gibi yansıtacağını gösteriyor.

Son çeyreğe ilişkin resmi büyüme verisi, 11 Mart 2019'da açıklanacak. Şimdiden yapılan tahminler en az yüzde 3 küçülme yaşandığı üstüne odaklanıyor. Bu da 2018 yıllık büyümesinin yüzde 2,5'i bile bulamaması anlamına geliyor. Uluslararası derecelendirme kuruluşlarından Moody's daha kötümser; 2018 için yüzde 1,5 büyüme, 2019 için ise yüzde 2 küçülme öngörüyor.

Yeni Ekonomi Programı-YEP de denilen Orta Vadeli Program'da 2018 büyüme hızı tahmini yüzde 3,8 olarak yer alıyor. Üçüncü çeyrek verisi açıklandıktan sonra artık yüzde 3,8'lik tahmini tutturmanın mümkün olmaktan neredeyse tümüyle çıktığını söyleyebiliriz. Ekonomi üçüncü çeyrekte son çeyreğe kıyasla görece daha iyi seyrettiği hâlde büyüme yüzde 1,6'da kaldı. Yılın tümünü yüzde 3,8'de kapatabilmek için 4. çeyrekte yüzde 1,9'luk bir büyüme gerekli ki, bu mümkün görünmüyor. Öncü göstergeler son çeyrekte Türkiye ekonomisinin küçüleceğine işaret ediyor.

Son çeyrekte büyüme hızı sıfır düzeyinde kalırsa, yılı yüzde 3,3 büyüme ile tamamlayacağı açık. Bu oran yüzde 2 küçülmede kalırsa, yıllık büyüme yüzde 2,7 olarak gerçekleşecek.

Ekonominin son çeyrekte yaklaşık

yüzde 3 daralması, yıllık büyümenin de böylece yüzde 2,5 dolayında gerçekleşmesi sürpriz olmayacak.

SERMAYE KAÇIŞI VE DARALMA

Yapışkan ve yüzde 20'lerde seyreden bir enflasyonla beraber, ithalatın hızla gerilediği, bunun da ekonominin ithalat talebinin, daha doğrusu sanayinin ithal hammadde ve makina talebinin düşüşünden kaynaklandığı gözleniyor. İthalattaki hızlı düşüş, büyümenin durduğuna ve hatta küçülmeye geçtiğine dair en önemli işaret. Bunun sonucu olarak da 2018'de ilk çeyrekte 16 milyar dolar, ikinci çeyrekte 15 milyar dolar açık veren ödemeler dengesi, üçüncü çeyrekte açık bir yana, 1,4 milyar dolara yakın fazlaya geçti. Bu, kuşkusuz, resesyona girişin bir sonucu olarak ithalatın hızla azalması ile oldu. Resesyonu yaratan ise ortalığı donduran sert sermaye çıkışı ve döviz fiyatlarının hızla yükselişi oldu.

Merkez Bankası verilerine göre, resesyona girilen Temmuz-Eylül döneminde Türkiye'den 18,6 milyar dolar sermaye çıkışı yaşandı. Oysa yüksek büyüme yaşanan ilk yarıda, toplamda 13,5 milyar dolar yabancı sermaye girişi olmuştu. Şemsiyenin birden ters dönmesine yol açan yaz fırtınasında, ABD ile yaşanan gerilimin de önemli bir etkisi olduğu söylenebilir.

Sermayenin hızlı çıkışının yaşandığı 3. çeyrekte, döviz pahalılaştınca ithalat neredeyse durdu ve cari denge 1,4 milyar dolar "fazla"ya dönüştü. Kaçan sermayeyi dengelemek için rezervlerden 9 milyar dolar, kaynağı belirsiz hesaplardan (net hata-noksan) ise 8 milyar dolar kullanılmış görünüyor.

2017 ve 2018 ilk 9 ayları itibarıyla değerlendirildiğinde ise görüntü şudur: 2017'de 31 milyar dolar olan açık, 2018'de biraz düşerek 30 milyar dolara yaklaşmıştır. Fark, açığın finansmanındadır. 2017'de açık, dış kaynak girişi ile sağlanırken 2018'de 5 milyar dolar sermaye çıkışı yaşanmış ve açık için rezervlere, kaynağı belirsiz kaynaklara başvurulmak zorunda kalınmıştır. Gelecekte dış kaynak girişi olmaz ise, bu kaynakları kullanmak da artık mümkün olmayacak ve muhtemelen 31 Mart seçimleri sonrası IMF'ye başvurmak kaçınılmaz hale gelecektir.

SONUÇ

Veriler, yabancı sermayenin artık Türkiye'ye giriş yapmadığını, paranın dışarıda pahalandığını da söylüyor. Nitekim son çeyreğe ait Ekim ayı döviz hareketleri, resesyondan depresyona girişin bir başka işaretini verdi. Ekim'de sermaye çıkışı sürüyor ve tek bir ayda 1,5 milyar doları bulmuş görünüyor. Şemsiyenin ters döndüğü Temmuz-Ekim birlikte alındığında, çıkış 20 milyar doları buluyor. Bu, yabancı para girmedikçe büyümeyen Türkiye ekonomisinin, yabancı güveni sağlanıncaya kadar dibe doğru gideceğini ifade ediyor.

Mevcut ekonomik modelde yeniden büyüme, anlamlı yabancı sermaye girişine bağlı. Yabancıların yeniden giriş yapması ise, hem içerideki göstergelerin, başta da enflasyonun iyileşmesine ve risk üreten Türkiye'nin risk priminin 400'lerden en az 200'lere kadar gerilemesine bağlı. Bunun sağlanması için ise muhtemelen 31 Mart seçimleri sonrasında IMF kaynaklarına başvurulması ve karşılığında IMF'nin dayatacağı acı reçetenin topluma uygulanması kaçınılmaz gibi görünüyor. ◀◀